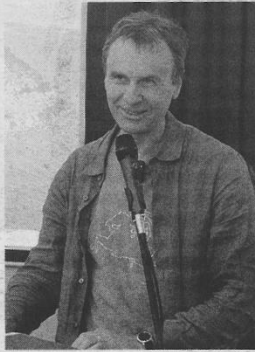

Apie mitus ir jų įtaką tautinei tapatybei

Tarp Kupiškio 546-ojo gimtadienio balandžio 29 dieną renginių buvo ir Kupiškio viešojoje bibliotekoje vykusio mokslinė konferencija „Sakmė apie Kupiškį“.

Čia apie mitus kalbėjo gerai Lietuvoje žinomi žmonės: Vyktintas Vaitkevičius, žygeivis, archeologas ir istorikas, Klaipėdos universiteto profesorius, humanitarinių mokslų daktaras, Virginijus Savukynas, žurnalistas, kultūros antropologas, daugeliui žinomas laidos „Istorijos detektyvai“ autorius, Darius Kuolys, lietuvių literatūrologas, kultūrologas, visuomenės veikėjas, Vilniaus universiteto dėstytojas.

Vyktintas Vaitkevičius apžvelgė svarbiausius faktus apie šventvietes Kupiškio krašte. Autorės nuotrauka

Banguolė ALEKNIENĖ-ANDRIJAUSKĖ

PIRMI ŠVENTVIEČIŲ IEŠKOTOJAI

Šventės proga visus pasveikino ir atvykusius lektorius pristatė Kupiškio viešosios bibliotekos direktorius Algirdas Venckus.

Prof. V. Vaitkevičius skaitė pranešimą „Kupiškio krašto šventvietės“. Jis šią temą apžvelgė per pažinimo raidą, per paieškų ir supratimo apie šventvietes istoriją, per tam tikrą pilietinį sąjūdį, kaip ieškoti archeologinių, mitologinių paveldo vietų.

Pabaigoje pateikė kelis akcentus apie išskirtinai vertingas Kupiškio krašto šventvietes.

Pasak V. Vaitkevičiaus, neseniai paaiškėjo, kas buvo pirmas žmogus, kuris parašė ir paskelbė apie Kupiškio šventvietes. Tai nutiko Jungtinėse Amerikos Valstijose aušrininko, visuomenės ir kultūros veikėjo, gydytojo Jono Šliūpo 1886–1896 metais leistame laikraštyje „Lietuviškas balsas“. Iš konteksto matyti, kad šis laikraštis buvo liberalios pakraipos, bet turėjo ir nemažai tautiško turinio.

Šiame laikraštyje 1888 metais Uolos slapyvardžiu išspausdintas straipsnis apie Lietuvos piliakalnius. Dabar paaiškėjo, kad tą straipsnį, pasirinkęs Uolos slapyvardį, parašė gydytojas Rokas Šliūpas, to laikraščio leidėjo brolis. Straipsnis pavadintas labai grakščiai „Apie kalniukus“. Ten yra ir detalus Dijokalnio Zasinyčių miške, netoli Alizavos, aprašymas.

„Didelę nuostabą kelia tai, kad 1888 metais nuošali šventvietė sulaukė dėmesio ir buvo detaliam aprašyta. Matyti, kad R. Šliūpas turėjo vedlį. Ėjo jie ieškodami, tiksliai žinodami, ko ieško, ir tas aprašymas yra aukso vertės. Juk Dijokalnį pirmos Lietuvos Respublikos metais ir vėliau buvo beveik visas nukastas. Iš straipsnio sužinome, kad išlikusi rytinė jo dalis irgi vadinta Dijokalniu.

Šis straipsnis iki šiol visai nežinomas, neįtrauktas į archeologijos mokslo istoriją, mums labai brangus, daug ką pasako ir nenuostabu,

kad jis praturtina Kupiškį.

R. Šliūpas yra pirmas sąmoningas lietuvis, kuris atvykęs į šią kraštą greičiausiai iš Vabalninko pusės arba kažkur Biržuose turėjęs reikalų, išgirdo apie Dijokalnį ir leidosi jo ieškoti. Tai padarė labai sėkmingai.

Iš ten parašytos pastabos sužinome, kad šis tekstas, pranešimas perskaitytas kažkurioje tautiečių draugijoje. Atrodo, kad tą pranešimą jis galėjo skaityti Peterburge, kur tuo metu studijavo mediciną. Tikėtina, kad tai įvyko Eduardo Volterio aplinkoje, jo bendražygių ar jo telkiamų tautiečių būryje. Tai reikėtų patikrinti.

Taip prasideda Kupiškio šventviečių tyrimai. Jie mums visi įdomūs, brangūs, bet kiekvienas toks atradimas juos vienaip ar kitaip praturtina“, – išsakė savo požiūrį V. Vaitkevičius.

Jis savo pranešime paminėjo iš Aukštadvario greta Palėvenės kilusio Jurgio Elisono, mokytojavusio Panevėžyje ir telkusio kraštotyros entuziastus rinkti iš vietovių, iš kur jie kilę ar turi giminių, žinias apie vietą su senovės radiniais, su įvairiais padavimais, legendomis, veiklos svarbą.

Prisimintas ir kupiškėno, vėliau emigravusio į Ameriką, Jono Balio, žinomo folkloristo, kuris būdamas jaunas domėjosi ir archeologija, indėlis į šią sritį. Jis domėjosi Kerelių piliakalniu. Mažiau žinomas jo aprašymas apie Siaurių akmenį. Jis tą akmenį apžiūrėjo, padarė vertingą jame buvusių duobučių piešinį.

Pasak V. Vaitkevičiaus, deja, neišliko tas akmuo. Ieškojo jo vietos. Ją pavyko nustatyti. Tai galima pasakyti, kad Kupiškio rajone irgi buvo bronzos amžiaus paminklų akmenų, kurie anuomet, prieš 4000 metų, buvo švenčių, apeigų atributas ir ten liko ypatingos duobutės.

„Ką tai mums sako? Reikia ieškoti Kupiškio rajone tokių akmenų. Jeigu yra aprašytas vienas akmuo, tai nėra jokių abejonių, kad turi būti ir daugiau. Tokių akmenų yra Biržų rajone, jų atsirado Utenos rajone.“

Nukelta į 9 p.

Virginijus Savukynas nagrinėjo žodžio „bambizas“ etimologiją.

Darius Kuolys kalbėjo apie pasakojamąją tapatybę.

Apie mitus ir jų įtaką tautinei tapatybei

Atkelta iš 7 p.

„Panašių duobučių rasime ant garsiojo Puntuko ir ant Švendubrės akmenų, daugelyje kitų vietų. Tai turi būti ir Kupiškio rajone. Tai čia jums užduotis būti atidiems, kviešti jaunimą prisidėti, tikrinti akmenų paviršių ir ten ieškoti tų dalykų, kulniukų, į molį įspaustų duobučių“, – kvietė pasinerti į tyrinėjimus lektorius.

Iš garsesnių šventviečių Kupiškio krašte tyrinėtojų V. Vaitkevičius dar paminėjo krašto tyrininkus Balį Buračą, Juozą Petruļį, Juozą Šliavą, etnomuzikologą Stasį Paliuļį, kuris yra pateikęs ir kraštovyrinės informacijos iš seniausių laikų, kaip ūkininkai rinkdavosi su savo bandomis prie Kerelių piliakalnio. Ten vykdavo jaučių badynės, palydimos skudutininkų garsų. Anot lektoriaus, šis pasakojimas gali būti mus pasiekęs iš XIII amžiaus.

KITI TYRINĖJIMAI

V. Vaitkevičius priminė, kad 1935–1939 metais Valstybės archeologijos komisijos iniciatyva, kurią palaikė ir tuometinė Švietimo ministerija, pradėtas rinkti Lietuvos žemės vardynas. Nežinia, ar kada šis šaltinis bus išsemtas. Dauguma anketų, pildytų ketvirtame dešimtmetyje, suskaitmeninta. Jos aptartos.

Bet Lietuvių kalbos institute laukiamas kiekvienas žmogus, susidomėjęs vietovardžiais. Galima atlikti savo kaimo, savo apylinkės tyrimus ir nusipelninti paveldui.

Pasak V. Vaitkevičiaus, šventviečių tyrimams svarbus ir reikšmingas buvo jauno archeologo

Vytauto Urbanavičiaus surengtas archeologinis tyrimas išnykusiam Kirdiškių viensėdyje sužinotus, kad ten yra akmuo su dubeniu. Tai iki šiol pirmas ir, ko gero, vienintelis kartas, kai Kupiškyje dirbo archeologai, siekdami atskleisti šventviečių paslaptis.

Tas akmuo išgelbėtas ir perkeltas į Rumsiškes. Galima jį aplankyti, apžiūrėti. Simboliškai pagerbti patį radinį.

„Toji šventvietė nebuvo įspūdinga ar ypatinga. Pasakojama, kad vandeniui, kuris susirinkdavo dubenyje, gydytasi, vandeniu naudotas užkalbėjimo burtams nuo rožės ir kitų ligų. Ten pavyko rasti kelis stiklinius mažus buteliukus. Matyt, kad jais buvo patogu pasisemti iš nedidelės duobutės akmenyje vandens ir parsinešti namo.

Apie tokius akmenis esate visi girdėję. Nenustebčiau, jei pas ką nors pamatuose įmūrytas toks akmuo. Jų yra buvę nemažai. Šios žinios ir mane retkarčiais pasiekia. Tokie akmenys – tai, ką visuomenė mato iš šventviečių. Tai pagrįstai juos galima vadinti deivių akmenimis. Tai vieni vėlyviausių lietuvių senosios religijos paminklų. Septynioliktame amžiuje juos aprašė jėzuitai misionieriai sakdami, jog šitokie plokšti akmenys, įkasti į žemę, laikomi sodybose uždengti šiaudais ir pagarbiai vadinami deivės akmenimis.

Prieš 20 metų esu kartografavęs Kupiškio apylinkės akmenis, pabandęs įsivaizduoti, kad jie galėtų būti susiję su XVI–XVII amžiaus apgyvendinimo raida“, – pasakojo lektorius.

V. Vaitkevičius teigė, kad tyrinėjamas akmuo Kupiškio kra-

tui nusipelnė geologas Algirdas Gaigalas. Tai vienintelis atvejis, kada detalai nustatyta akmenų kilmė, jų sudėtis, kristalai ir kita. Nuostabu, kad tai įvyko. Kazkas čia, matyt, tarpininkavo. Atrodo, kad Kupiškio muziejininkai. Tai ir jų įdėlis.

Pastebėti ir folkloristės kupiškėnės Almos Pustovaitienės nuveikti darbai. Pasak V. Vaitkevičiaus, Kupiškio krašte ji yra mitologinių dalykų ambasadorė, vietininkė. Rūpinasi ne tik pasakojimais, dainavimu, grojimu, bet ir mitologinių vietų tvarkymu, lankomumu. Sudarė knygą „Kupiškio krašto archeologinės ir mitologinės vertybės“.

SVARBIAUSIOS ŠVENTVIEČIŲ

„Kupiškio krašte nedaug šventviečių. Sudarytame žemėlapyje pažymėtos septynios vietovės, aštuonios šventvietės. Bet tai nuostabu. Reikėtų tęsti šį darbą. Šventviečių tyrimai Kupiškio rajone dar nedetalūs ir neišsamūs.

Jeigu reiktų pasakyti tris ryškiausias, svarbiausias mitologines vietas ar šventvietes Kupiškio rajone, tai galėtų būti Šepeta, Mituvos ežeras ir Dijokalnai.

Tai skirtingose gamtinėse sąlygose ir aplinkoje esančios vietos, kurios glaudžiai susijusios su baltų religija, su apeigomis ar pasaulėžiūra. Ir visos trys laukia savo tyrinėtojų“, – konstatavo V. Vaitkevičius.

APIE PASAKOJAMĄJĄ TAPATYBĘ

D. Kuolys kalbėjo, kokie mitai kūrė Lietuvos valstybę, tautos tapatybę.

„Tapatybė yra sunkiai nusakomas dalykas. Šių dalykų tyrinėtojai tapatybę metaforiškai apibūdina kaip tam tikrą rūką, kurio negali įžvelgti, bet negali sakyti, kad jos ir nėra. Modernūs kultūros istorikai pastaruoju metu kalba apie naratyvo tapatybę, o lietuviškai sakytume, kad pasakojamoji tapatybė.

Mes pasakojame apie tai, kas mes esame, kaip mes gyvename. Paskui šiuos pasakojimus patys nagrinėjame, patys tyrinėjame, juos perpasakojame iš naujo ir šitaip susikuriame savo tapatumą, pasakome, kas mes esame, ko mes norime ir kuo mes būsim.

Pasakojimas yra pagrindas, kuriuo mes, remdamiesi savo tapatumu, susikuriame ir savo, kaip asmens, tapatumą, kaip šeimos, savo tapatumą kaip giminės, kaip kupiškėnų kraštiečių ir savo tapatumą kaip lietuvių.

Dalis šių pasakojimų ateina iš labai senų laikų ir jie kūrė lietuvių tapatumą per daugybę metų. Daugelį tų pasakojimų esame užmiršę“, – teigė D. Kuolys.

Jis papasakojo apie Sovietų mitą, bendrą baltų kultūrai ir žinomą pasaulinės kultūros kontekste. Kalbėjo ir apie Palemono mitą, kuris davė pagrindą atsirasti lietuvių kilmės iš romėnų teorijai. Iš Palemono giminės kildinami ir latviai, tai rodo abiejų tautų vienybę, ben-

drus protėvius.

Prisimintas ir karaliaus Vaidevučio mitas, kalbantis apie prūsų ir lietuvių vienybę, sutarimą, visų žmonių lygybę ir laisvos tautos tapatybę.

„Paskutinis mitas, kuris ryškus ir šiandien galėtų veikti labai stipriai, yra Vilniaus mitas arba Geležinio vilko mitas“, – tvirtino D. Kuolys.

Pasak jo, visi žino Vilniaus įkūrimo legendą. Medžiodamas Lietuvos didysis kunigaikštis Gediminas apsisotojo toje vietoje, kur dabar pastatytas Vilnius. Naktį jis susapnavo sapną, kad ant aukšto kalno staugia geležinis vilkas. Ryte kunigaikščiu krivių krivaitis Lizdeika išaiškino, kad šioje vietoje iškilis miestas, apie kurį plačiai pasklis garsas. Tuomet upės santakoje supiltas piliakalnis ir pastatyta pilis.

Pasak lektoriaus, Algirdas Julius Greimas šį mitą pristato kaip dinaminį mitą, kuris yra tarsi užduotis bendruomenei garbingo, kūrybingo gyvenimo ateityje, kad garsas apie tą miestą, šalies sostinę sklįstų po visą pasaulį. To mito nuostatos neprislegia. A. J. Greimas po Antrojo pasaulinio karo sakė, kad lietuviai turėtų saugoti šį mitą.

D. Kuolys priminė, kad Adomas Mickevičius, rašydamas laišką Ignui Domeikai į tolimąją Čilę, džiaugėsi, kad jo dukrytė, gyvenanti Paryžiuje, gerai žino Geležinio vilko, Vilniaus mitą. Tai poetui buvo svarbu. Šis mitas mums atveria ateitį, skatina ją kurti.

„Aš manau, kad vadovėliuose turėtų atsirasti šie mitai. Jie turi daug prasmų. Jeigu mes norime išlikti, turėtume galvoti, kokie pasakojimai mus kūrė ir galėtų kurti, jungti bendruomenę.

Nereikia, kad susipriešintume su kuo nors. Juk yra kultūrinių tekstų, kurie kaip tik įsirašo į pasaulinį kontekstą, pvz., kaip Sovietų mitas. Jis įsilieja į graikų ir Biblijos pasaulį. Tai va, tai turėtų pastebėti jaunimas. Mokytojai gal galėtų padėti jiems tai pastebėti“, – išsakė savo lūkestį D. Kuolys.

Vėliau V. Savukynas šmaikščiai, įjungęs ir viktorinos elementus, papasakojo apie žodžio „bambizas“ reikšmę, kodėl šiuo žodžiu katalikai vadino reformatus.

Konferencijos dalyviai.

Konferencijos dalyviai su renginio svečiais. Bangulolės Aleknienės-Andrijauskės nuotraukos